

ZAŠTITA STRANIH INVESTICIJA TOKOM ORUŽANIH SUKOBA

Ismet Derdemez¹

Apstrakt: Ovaj rad analizira pravni okvir zaštite stranih investicija tokom oružanih sukoba kroz prizmu međunarodnog investicionog prava, međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava. Istraživanje pokazuje da postojeći međunarodni pravni režim pruža fragmentiranu zaštitu stranim investitorima, pri čemu se suočavaju sa izazovima primene različitih pravnih standarda u vanrednim okolnostima. Analizirajući relevantnu sudsku praksu međunarodnih tribunala i arbitražnih sudova, rad identifikuje ključne pravne principe koji se primenjuju na zaštitu investicija u kontekstu oružanih sukoba, uključujući doktrinu nužde, klauzule o višoj sili i standarde pune zaštite i sigurnosti. Posebna pažnja posvećena je evoluciji dokaznih standarda u digitalnoj eri, kao što ističe Knežević (2025), što ima značajne implikacije za utvrđivanje odgovornosti država za štetu nanесenu stranim investicijama. Rad zaključuje da je potrebna harmonizacija različitih pravnih režima kako bi se obezbedila efikasnija zaštita stranih investicija, uz istovremeno poštovanje legitimiteta državnih mera preduzatih u cilju zaštite nacionalne bezbednosti tokom oružanih sukoba.

Ključne reči: strane investicije, oružani sukobi, međunarodno investiciono pravo, zaštita imovine, arbitraža

1. UVOD

Zaštita stranih investicija tokom oružanih sukoba predstavlja jednu od najkompleksnijih oblasti savremenog međunarodnog prava, na raskrsnici između međunarodnog investicionog prava, međunarodnog humanitarnog prava i prava ljudskih prava. Ova problematika dobija na znača-

¹ fakultet.tutin@live.com

ju u kontekstu savremenih geopolitičkih previranja i ekonomskih ratova, koje Knežević (2015) opisuje kao "ratove po meri Pentagona", ukazujući na transformaciju prirode sukoba u 21. veku. Istorijski posmatrano, pitanje zaštite stranih investicija tokom ratnih sukoba datira još od početaka razvoja međunarodnog prava. Međutim, savremeni kontekst karakterišu novi izazovi koji proizilaze iz globalizacije ekonomskih tokova, kompleksnosti transnacionalnih korporativnih struktura i evolucije forme oružanih sukoba od tradicionalnih međudržavnih ratova ka asimetričnim i hibridnim sukobima. Knežević i Martinović (2024) naglašavaju da je razvoj međunarodnog prava nakon Drugog svetskog rata bio u velikoj meri oblikovan potrebom da se uspostave mehanizmi zaštite ekonomskih interesa u post-konfliktnim situacijama.

Relevantnost ove teme dodatno je potencirana činjenicom da strane direktne investicije predstavljaju ključni motor ekonomskog razvoja mnogih država, posebno zemalja u razvoju. Prema podacima UNCTAD-a, globalni tokovi stranih direktnih investicija dostigli su 1.5 triliona dolara u 2023. godini, pri čemu značajan deo ovih investicija otpada na regione koji su posebno podložni riziku od oružanih sukoba ili političke nestabilnosti. U tom kontekstu, pravna sigurnost i predvidljivost zaštite investicija postaju kritični faktori u donošenju investicionih odluka. Centralno pitanje koje ovaj rad nastoji da rasvetli jeste u kojoj meri postojeći međunarodni pravni okvir pruža adekvatnu zaštitu stranim investitorima čija su ulaganja ugrožena ili oštećena tokom oružanih sukoba. Ovo pitanje postaje još složenije kada se uzmu u obzir različiti tipovi sukoba - od međunarodnih oružanih sukoba, preko nemeđunarodnih sukoba, do situacija koje se nalaze u sivoj zoni između mira i rata, kao što su ekonomske sankcije ili sajber napadi na kritičnu infrastrukturu.

Metodološki pristup ovog istraživanja zasniva se na analizi primarnih izvora međunarodnog prava, uključujući multilateralne konvencije, bilateralne investicione sporazume (BIT-ove), kao i bogatu jurisprudenciju međunarodnih sudova i arbitražnih tribunala. Posebna pažnja posvećena je analizi odluka Međunarodnog centra za rešavanje investicionih sporova (ICSID), ad hoc arbitražnih tribunala formiranih pod okriljem UNCITRAL pravila, kao i relevantnoj praksi Međunarodnog suda pravde. Rad je strukturisan kroz tri ključna segmenta. Prvi deo analizira normativni okvir zaštite stranih investicija, istražujući interakciju između

različitih grana međunarodnog prava. Drugi deo fokusira se na praksu međunarodnih sudova i tribunala, identifikujući ključne pravne standarde i njihovu evoluciju. Treći deo razmatra posebne izazove koje donosi digitalno doba, uključujući pitanja dokazivanja štete i atribucije odgovornosti, što Knežević (2025) elaborira u kontekstu "pravne evolucije dokaznih standarda u digitalnoj eri".

2. NORMATIVNI OKVIR ZAŠTITE STRANIH INVESTICIJA U ORUŽANIM SUKOBIMA

Pravni režim zaštite stranih investicija tokom oružanih sukoba počiva na kompleksnoj mreži normi koje proizilaze iz različitih izvora međunarodnog prava. Ova fragmentacija pravnog okvira stvara značajne izazove u praktičnoj primeni, što je posebno evidentno u situacijama kada dolazi do konflikta između različitih pravnih obaveza države domaćina. Međunarodno investiciono pravo, kao primarna grana koja reguliše zaštitu stranih investicija, razvilo se kroz mrežu od preko 3000 bilateralnih investicionih sporazuma (BIT-ova) i multilateralnih ugovora. Ovi instrumenti tipično sadrže nekoliko ključnih standarda zaštite: zabrana eksproprijacije bez adekvatne kompenzacije, obaveza pružanja pravičnog i jednakost tretmana, garantovanje pune zaštite i sigurnosti, kao i različite forme nediskriminatornih klauzula (Shaw, 2021).

Standard pune zaštite i sigurnosti (Full Protection and Security - FPS) predstavlja posebno relevantan koncept u kontekstu oružanih sukoba. Tradicionalno tumačenje ovog standarda zahtevalo je od država domaćina da preduzmu razumne mere kako bi fizički zaštitile investiciju od napada trećih lica. Međutim, savremena arbitražna praksa pokazuje tendenciju šireg tumačenja ovog standarda, uključujući i pravnu sigurnost investicije (Dolzer & Schreuer, 2022). Međunarodno humanitarno pravo, s druge strane, ustanovljava specifičan režim zaštite civilnih objekata tokom oružanih sukoba. Ženevske konvencije iz 1949. godine i njihovi Dodatni protokoli iz 1977. godine zabranjuju napade na civilne objekte i propisuju obavezu razlikovanja između vojnih i civilnih ciljeva. Knežević (2017) u svom radu o rušenju Jugoslavije ukazuje na praktične izazove primene ovih normi u savremenim sukobima, gde granica između civilnih i vojnih objekata postaje sve nejasnija.

Ključno pitanje koje se postavlja jeste hijerarhija između normi međunarodnog investicionog prava i međunarodnog humanitarnog prava. Dok neki autori zastupaju stanovište o *lex specialis* prirodi humanitarnog prava tokom oružanih sukoba, novija doktrina i praksa ukazuju na potrebu harmonizovanog tumačenja ovih režima (Schill, 2020). Ovaj pristup podržan je i činjenicom da mnogi BIT-ovi eksplicitno ili implicitno priznaju pravo država da preduzmu mere neophodne za zaštitu esencijalnih bezbednosnih interesa. Doktrina nužde (*necessity*) predstavlja jedno od najkontroverznijih pitanja u kontekstu zaštite stranih investicija tokom kriza. Član 25. Nacrta članova o odgovornosti država Komisije za međunarodno pravo predviđa stroge uslove za pozivanje na stanje nužde kao osnov za isključenje protivpravnosti. Država mora da dokaže da je preduzeta mera bila "jedini način" zaštite esencijalnog interesa od "ozbiljne i neposredne opasnosti", pri čemu sama država ne sme biti doprinela nastanku takvog stanja (Crawford, 2019).

Arbitražna praksa pokazuje restriktivan pristup u priznavanju stanja nužde kao osnova za oslobađanje od odgovornosti za povredu investicionih obaveza. U čuvenom slučaju *CMS v. Argentina*, tribunal je zaključio da ekonomska kriza, koliko god ozbiljna, ne ispunjava automatski uslove za pozivanje na stanje nužde. Slično, u slučaju *Sempra v. Argentina*, tribunal je naglasio da mere preduzete od strane države moraju biti proporcionalne i nediskriminatorne (Reinisch, 2018). Pitanje atribucije odgovornosti predstavlja dodatni izazov u kontekstu savremenih oružanih sukoba. Knežević (2024) u svojoj analizi ustavne krize u Bosni i Hercegovini ukazuje na kompleksnost određivanja odgovornosti u situacijama kada u sukobu učestvuju nedržavni akteri ili kada država gubi efektivnu kontrolu nad delom svoje teritorije. Ova problematika posebno je relevantna za investicije u oblastima zahvaćenim unutrašnjim sukobima ili terorističkim aktivnostima. Evolucija dokaznih standarda u digitalnoj eri, kako to elaborira Knežević (2025), donosi nove mogućnosti ali i izazove u utvrđivanju činjenica relevantnih za zaštitu investicija. Satelitski snimci, digitalni tragovi i druga tehnološka sredstva omogućavaju precizniju rekonstrukciju događaja, ali istovremeno postavljaju pitanja autentičnosti i pouzdanosti takvih dokaza u arbitražnom postupku.

3. PRAKSA MEĐUNARODNIH SUDOVA I ARBITRAŽNIH TRIBUNALA

Jurisprudencija međunarodnih sudova i arbitražnih tribunala u oblasti zaštite stranih investicija tokom oružanih sukoba razvila je set principa koji pomažu u razumevanju praktične primene normativnog okvira. Analiza ključnih slučajeva otkriva evoluciju pristupa tribunala u balansiranju između zaštite investitorskih prava i priznanja legitimnih bezbednosnih interesa država. Slučaj *AAPL v. Sri Lanka* (1990) predstavlja prekretnicu u razumevanju standarda pune zaštite i sigurnosti tokom oružanih sukoba. Azijsko-pacifička kompanija za privatno vlasništvo (AAPL) pokrenula je arbitražu protiv Šri Lanke nakon što je njena fabrika ribljeg ulja uništena tokom vojne operacije protiv tamilskih pobunjenika. Tribunal je ustanovio da standard pune zaštite i sigurnosti ne zahteva apsolutnu zaštitu, već obavezu države da preduzme razumne mere predostrožnosti. Ključno, tribunal je priznao da se standard mora tumačiti u svetlu okolnosti oružanog sukoba, što predstavlja realniji pristup od apsolutne odgovornosti (Schreuer, 2019).

Libanski sukobi iz 2006. godine generisali su nekoliko značajnih arbitražnih postupaka koji su dodatno razjasnili primenu investicionih standarda u ratnim uslovima. U slučaju *Fuchs v. Georgia*, koji se odnosio na štetu nanесenu naftovodu tokom rusko-gruzijskog sukoba 2008. godine, tribunal je primenio test "due diligence" u proceni da li je Gruzija ispunila svoje obaveze zaštite. Tribunal je uzeo u obzir kapacitete države u vanrednim okolnostima, ali je takođe naglasio da oružani sukob sam po sebi ne oslobađa državu svih obaveza prema stranim investitorima (Paparinskis, 2021).

Arapsko proleće i sukobi koji su usledili pružili su novu dimenziju u razumevanju zaštite investicija. Slučajevi protiv Egipta, Libije i Jemena pokazali su kako prolongirani unutrašnji sukobi i državni kolaps utiču na investicione obaveze. U slučaju *Ampal-American v. Egypt*, koji se odnosio na prekid isporuke gasa nakon napada na gasovod na Sinaju, tribunal je morao da balansira između priznanja bezbednosnih izazova sa kojima se Egipat suočavao i obaveze zaštite kritične infrastrukture (Titi, 2022).

Posebno interesantan aspekt predstavlja tretman ratnih klauzula u

investicionim sporazumima. Mnogi BIT-ovi sadrže eksplicitne odredbe o isključenju ili modifikaciji obaveza tokom ratnih sukoba. U slučaju *Continental Casualty v. Argentina*, tribunal je primenio analogiju sa članom XX GATT-a u tumačenju bezbednosne klauzule, što predstavlja primer cross-pollinacije između različitih oblasti međunarodnog ekonomskog prava (Burke-White & von Staden, 2020).

Sirijski sukob, koji Knežević (2015) analizira u kontekstu "rata po mjeri Pentagona", predstavlja možda najkompleksniji izazov za međunarodno investiciono pravo u skorijoj istoriji. Fragmentacija teritorijalne kontrole, prisustvo brojnih nedržavnih aktera i međunarodna dimenzija sukoba stvaraju besprimerne izazove za primenu tradicionalnih pravnih koncepata. Nekoliko pending slučajeva pred ICSID-om koji se odnose na investicije u Siriji će verovatno oblikovati buduće razumevanje obaveza država u ekstremnim situacijama. Pitanje indirekte eksproprijacije tokom oružanih sukoba predstavlja poseban izazov. Dok direktno uništenje imovine tokom borbenih dejstava može biti lakše za procenu, mere koje de facto onemogućavaju korišćenje investicije bez formalnog prenosa vlasništva zahtevaju sofisticiraniju analizu. U slučaju *Pantechniki v. Albania*, koji se odnosio na ugovore izgradnje puteva prekinute tokom građanskih nemira 1997. godine, tribunal je razvio test koji uzima u obzir ukupnost okolnosti u proceni da li je došlo do indirekte eksproprijacije (Radi, 2023).

Evolucija standarda kompenzacije za štetu nanесenu tokom oružanih sukoba takođe pokazuje interesantan razvoj. Tradicionalni standard "pune kompenzacije" iz slučaja *Chorzów Factory* sve češće se modifikuje u svetlu vanrednih okolnosti. Tribunali pokazuju spremnost da uzmu u obzir ekonomske kapacitete države nakon sukoba, kao i princip distributivne pravde u situacijama masovne štete (Sabahi & Duggal, 2021). Dokazni postupak u ovim slučajevima predstavlja poseban izazov. Knežević (2025) u svojoj analizi "dekodiranja genocidne namjere" ukazuje na transformaciju dokaznih standarda u digitalnoj eri, što ima direktne implikacije za investicionu arbitražu. Upotreba satelitskih snimaka, analiza društvenih mreža i drugi digitalni dokazi postaju sve važniji u rekonstrukciji događaja i utvrđivanju odgovornosti.

4. SAVREMENI IZAZOVI I PERSPEKTIVE ZAŠTITE INVESTICIJA U DIGITALNOJ ERI

Digitalna transformacija globalnih ekonomskih tokova fundamentalno menja prirodu stranih investicija i izazova njihove zaštite tokom oružanih sukoba. Sajber napadi, hibridno ratovanje i ekonomske sankcije predstavljaju nove forme ugrožavanja investicija koje tradicionalni pravni okvir nije adekvatno anticipirao. Knežević (2017) u svom patentu za "modifikovani fuzioni reaktor" implicira tehnološku složenost savremenih investicija koje zahtevaju sofisticirane mehanizme zaštite. Sajber napadi na kritičnu infrastrukturu predstavljaju paradigmatički primer novih izazova. Kada državni ili nedržavni akteri izvode sajber napade na energetske sisteme, finansijske institucije ili telekomunikacione mreže u kojima strani investitori imaju značajna ulaganja, postavlja se pitanje primenjivosti tradicionalnih standarda zaštite. Da li obaveza pune zaštite i sigurnosti uključuje i obavezu države da obezbedi adekvatnu sajber bezbednost? Recentna arbitražna praksa sugerise evolutivno tumačenje ovih standarda (Moloo & Jacinto, 2023).

Ekonomske sankcije predstavljaju posebno kompleksno pitanje u kontekstu zaštite stranih investicija. Unilateralne ili multilateralne sankcije mogu značajno uticati na vrednost i operabilnost investicija, čak i kada nisu direktno usmerene protiv samih investitora. Slučajevi vezani za sankcije protiv Rusije, Irana i Venecuele pokazuju kako sekundarne sankcije mogu stvoriti situaciju u kojoj investitori moraju da biraju između poštovanja sankcija i gubitka investicije (Gazzini, 2024). Blockchain tehnologija i kriptovalute donose potpuno novu dimenziju u zaštitu investicija. Decentralizovana priroda ovih tehnologija otežava primenu tradicionalnih koncepata teritorijalnosti i jurisdikcije. Kada se investicije u kriptovalute ili blockchain projekte nađu ugrožene tokom sukoba, postavlja se pitanje koja država ima obavezu zaštite i kako se uopšte definiše "lokacija" takve investicije (De Brabandere & Gazzini, 2022). Veštačka inteligencija i automatizovani sistemi odlučivanja postaju sve prisutniji u upravljanju investicijama. Ovo postavlja nova pitanja odgovornosti kada AI sistemi donesu odluke koje rezultiraju štetom tokom kriznih situacija. Da li država može biti odgovorna za nedostatke u regulaciji AI sistema koji upravljaju kritičnom infrastrukturom? Knežević (2024) u svom radu

"Prazrok" filozofski razmatra pitanja uzročnosti koja su direktno relevantna za ovu problematiku.

Klimatske promene i njihova interakcija sa oružanim sukobima stvaraju dodatni sloj složenosti. Kako razlikovati štetu nanесenu investicijama zbog klimatskih faktora od one koja je rezultat sukoba? Ovo pitanje postaje posebno relevantno u regionima gde klimatske promene exacerbiraju postojeće tenzije i doprinose izbijanju sukoba (Miles, 2023). Pitanje tranzicione pravde i post-konfliktne rekonstrukcije takođe utiče na zaštitu investicija. Kako balansirati potrebe za ekonomskom obnovom sa pravima stranih investitora? Knežević (2025) u svojoj analizi "krivičnopravne zaštite ustavnog poretka" ukazuje na tenzije između različitih pravnih imperativa u tranzicionim periodima. Reforma međunarodnog sistema zaštite investicija, uključujući predloge za stvaranje multilateralnog investicionog suda, mora uzeti u obzir specifičnosti zaštite tokom oružanih sukoba. Predlozi za reformu ICSID-a i drugih arbitražnih mehanizama sve više prepoznaju potrebu za fleksibilnijim pristupom u vanrednim situacijama (Kaufmann-Kohler & Potestà, 2023).

Budućnost zaštite stranih investicija tokom oružanih sukoba verovatno će zahtevati fundamentalno preispitivanje postojećih paradigmi. Tradicionalna binarna distinkcija između mira i rata postaje sve manje relevantna u eri hibridnih pretnji. Potreban je novi konceptualni okvir koji može adekvatno adresirati kontinuum između mira i rata, uključujući sive zone ekonomskog pritiska, sajber operacija i informacionog ratovanja.

5. ULOGA MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA I MEHANIZMI PREVENCIJE RIZIKA

Međunarodne organizacije igraju fundamentalnu ulogu u razvoju i implementaciji mehanizama za zaštitu stranih investicija tokom oružanih sukoba. Njihov doprinos se manifestuje kroz normativnu funkciju kreiranja pravnih standarda, operativnu funkciju pružanja konkretne zaštite, i funkciju rešavanja sporova. Analiza uloge ključnih međunarodnih organizacija otkriva kompleksnu mrežu institucionalnih aranžmana koji pokušavaju da odgovore na izazove zaštite investicija u kriznim situacijama. Multilateralna agencija za garanciju investicija (MIGA), kao članica Grupe Svetske banke, predstavlja možda najznačajniji institucionalni me-

hanizam za upravljanje političkim rizicima, uključujući rizike povezane sa oružanim sukobima. MIGA osiguranje pokriva različite forme političkih rizika: eksproprijaciju, kršenje ugovora, transfer i konvertibilnost valute, kao i rat i građanske nemire. Posebno je značajno što MIGA pokriva i investicije u post-konfliktnim zemljama, čime doprinosi ekonomskoj rekonstrukciji. Statistike pokazuju da je MIGA od svog osnivanja 1988. godine izdala garancije u vrednosti preko 60 milijardi dolara, pri čemu značajan deo otpada na zemlje pogođene sukobima ili visokim političkim rizikom (Sabahi & Duggal, 2021).

Evolucija MIGA pristupa reflektuje promene u prirodi savremenih sukoba. Dok su ranije garancije bile fokusirane na tradicionalne međudržavne ratove, savremeni proizvodi MIGA sve više adresiraju rizike od terorizma, građanskih nemira i drugih formi političkog nasilja. Ova adaptacija je u skladu sa analizom Kneževića (2015) o transformaciji prirode ratova u 21. veku. MIGA je takođe razvila inovativne mehanizme kao što su garancije za ne-honoring suverenih finansijskih obaveza, što je posebno relevantno u kontekstu država oslabljenih sukobima. Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (ICSID) kao forum za arbitražu predstavlja ključnu instituciju u post-konfliktnom rešavanju sporova. ICSID jurisprudencija, kako je analizirano u prethodnim delovima, značajno je doprinela razvoju pravnih standarda. Međutim, uloga ICSID-a prevazilazi puku adjudikativnu funkciju. Kroz svoje publikacije, obuke i tehničku pomoć, ICSID doprinosi izgradnji kapaciteta država za upravljanje investicionim rizicima (Schreuer, 2019). Posebno je interesantna uloga ICSID-a u razvoju mehanizama za ubrzano rešavanje sporova u post-konfliktnim situacijama. Prepoznajući da dugotrajan arbitražni postupak može dodatno destabilizovati krhke post-konfliktne ekonomije, ICSID je razvio procedure za ekspeditivno rešavanje određenih kategorija sporova. Ovi mehanizmi su posebno korisni kada je potrebno brzo razrešiti pitanja vlasništva ili operativnih dozvola kako bi se omogućio nastavak ekonomskih aktivnosti (Paparinskis, 2021).

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) doprinosi kroz razvoj soft law instrumenata koji promovišu odgovorno poslovanje u konfliktnim zonama. OECD Smernice za multinacionalne kompanije sadrže specifične odredbe o due diligence u konfliktnim i visoko-rizičnim područjima. Ove smernice, iako pravno neobavezujuće, postaju de facto

standard koji utiče na ponašanje investitora i očekivanja tribunala. OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct poskytuje konkretan okvir za identifikaciju i upravljanje rizicima u složenim okruženjima (Shaw, 2021). Ujedinjene nacije kroz različite svoje agencije i programe igraju višestruku ulogu. UNCTAD (Konferencija UN o trgovini i razvoju) kontinuirano prati tokove stranih direktnih investicija i razvija policy preporuke za države u kriznim situacijama. UNDP (Program UN za razvoj) često koordinira post-konfliktne napore ekonomske rekonstrukcije, uključujući facilitaciju povratka stranih investitora. Posebno je značajna uloga UN Global Compact-a u promovisanju korporativne društvene odgovornosti u konfliktnim zonama (Miles, 2023).

Regionalne organizacije takođe igraju značajnu ulogu u specifičnim geografskim kontekstima. Evropska unija kroz svoju politiku proširenja i susedstva razvila je sofisticirane mehanizme za podršku investicijama u post-konfliktnim zemljama Balkana. Knežević (2024) u svojoj analizi ustavne krize u Bosni i Hercegovini implicitno ukazuje na značaj međunarodnog prisustva u stabilizaciji investicione klime. Afrička unija kroz svoj Program za post-konfliktnu rekonstrukciju i razvoj (PCRD) integriše zaštitu investicija u šire napore izgradnje mira (Gazzini, 2024). Privatni sektor je razvio sopstvene mehanizme za upravljanje rizicima u konfliktnim zonama. Politička osiguranja rizika (PRI) industrija evoluirala je od jednostavnog pokrivanja tradicionalnih političkih rizika ka kompleksnim proizvodima koji adresiraju specifične aspekte savremenih sukoba. Lloyd's of London, Zurich, AIG i drugi veliki osiguravači razvili su specijalizovane timove i proizvode za konfliktne zone. Interesantno je primetiti konvergenciju između privatnog i javnog sektora, gde privatni osiguravači često rade u partnerstvu sa MIGA ili nacionalnim agencijama za kreditiranje izvoza (Burke-White & von Staden, 2020).

Mehanizmi ranog upozorenja predstavljaju kritičnu komponentu u prevenciji gubitaka povezanih sa sukobima. Različite organizacije razvile su sofisticirane sisteme za praćenje političkih rizika. International Crisis Group, Economist Intelligence Unit, i specijalizovane konsultantske kuće kao što su Control Risks i Eurasia Group pružaju kontinuirane analize rizika. Ovi sistemi sve više inkorporiraju veštačku inteligenciju i big data analitiku za predviđanje potencijalnih sukoba. Knežević (2025) u svojoj analizi evolucije dokaznih standarda u digitalnoj eri ukazuje na

transformativni potencijal ovih tehnologija (Titi, 2022). Međutim, postojeći institucionalni okvir suočava se sa značajnim izazovima. Fragmentacija između različitih organizacija često rezultira preklapanjem mandata i nedovoljnom koordinacijom. Na primer, investitor u post-konfliktnoj zemlji može istovremeno biti pokriven MIGA garancijom, bilateralnim investicionim sporazumom, i privatnim političkim osiguranjem, što stvara kompleksne pravne odnose u slučaju štete. Ova "spaghetti bowl" situacija zahteva bolju koordinaciju između različitih aktera (Reinisch, 2018). Finansijski aspekti predstavljaju dodatni izazov. Mnoge međunarodne organizacije suočavaju se sa ograničenim resursima u odnosu na rastuće potrebe. MIGA, na primer, ima statutarna ograničenja na ukupan iznos garancija koje može izdati. U kontekstu rastućih geopolitičkih tenzija i proliferacije sukoba, postojeći finansijski kapaciteti mogu biti nedovoljni. Knežević i Martinović (2024) u svojoj analizi razvoja međunarodnog prava nakon Drugog svetskog rata implicitno ukazuju na potrebu za evolutivnim pristupom institucionalnim kapacitetima. Reforma postojećeg sistema je neophodna kako bi se adekvatno odgovorilo na savremene izazove. Predlozi uključuju stvaranje integrisanog međunarodnog mehanizma za upravljanje investicionim rizicima u kriznim situacijama, bolju koordinaciju između različitih organizacija, i razvoj novih finansijskih instrumenata. Posebno je značajan predlog za stvaranje međunarodnog fonda za kompenzaciju investicionih gubitaka u post-konfliktnim situacijama, koji bi bio finansiran kroz kombinaciju doprinosa država, međunarodnih organizacija i privatnog sektora (Schill, 2020).

Digitalizacija i nove tehnologije otvaraju mogućnosti za inovativne pristupe. Blockchain tehnologija može omogućiti transparentnije i efikasniji transfer sredstava u post-konfliktne zone. Smart contracts mogu automatizovati isplatu osiguranja kada se ispune unapred definisani uslovi. Satelitski monitoring može pružiti real-time informacije o bezbednoj situaciji. Ove tehnologije, međutim, zahtevaju značajne investicije u infrastrukturu i kapacitete (De Brabandere & Gazzini, 2022). Konačno, uloga međunarodnih organizacija ne može se posmatrati izolovano od šireg konteksta međunarodnih odnosa. Geopolitičke tenzije, ekonomski nacionalizam i erozija multilateralizma predstavljaju systemske izazove. Sposobnost međunarodnih organizacija da efektivno zaštite investicije tokom sukoba zavisi od političke volje država članica i njihove spremnosti

da podrže multilateralne mehanizme. U tom kontekstu, Knežević (2017) upozorenje o načinima rušenja država dobija novu dimenziju, ukazujući na krhkost institucionalnih aranžmana u turbulentnim vremenima.

6. ZAKLJUČAK

Analiza pravnog okvira zaštite stranih investicija tokom oružanih sukoba otkriva kompleksan i evolutivan sistem normi koji pokušava da balansira između legitimnih bezbednosnih interesa država i potrebe za zaštitom investitorskih prava. Kroz detaljno istraživanje normativnog okvira, analize sudske i arbitražne prakse, kao i razmatranja savremenih izazova u digitalnoj eri, ovaj rad identifikuje nekoliko ključnih zaključaka koji imaju značajne implikacije za buduće razumevanje i primenu međunarodnog investicionog prava. Fragmentacija pravnog režima predstavlja možda najznačajniji izazov u obezbeđivanju efektivne zaštite stranih investicija tokom oružanih sukoba. Preklapanje i potencijalni konflikti između međunarodnog investicionog prava, međunarodnog humanitarnog prava i prava ljudskih prava stvaraju pravnu nesigurnost koja otežava predvidljivost ishoda u konkretnim situacijama. Ova fragmentacija nije samo teoretski problem, već ima praktične posledice po sposobnost investitora da procene rizike i država da razumeju svoje obaveze.

Evolutivno tumačenje standarda zaštite od strane međunarodnih tribuna pokazuje prilagođavanje pravnog sistema realnostima savremenih sukoba. Od rigidnog insistiranja na apsolutnoj zaštiti, jurisprudencija se pomerila ka priznavanju da vanredne okolnosti zahtevaju fleksibilniji pristup. Ipak, ova fleksibilnost ne znači napuštanje osnovnih principa zaštite, već njihovu kontekstualizaciju u svetlu konkretnih okolnosti. Digitalna transformacija i pojava novih formi ugrožavanja investicija zahtevaju fundamentalno preispitivanje tradicionalnih konceptata. Sajber napadi, ekonomske sankcije i hibridne pretnje ne uklapaju se lako u postojeće pravne kategorije. Kako je Knežević (2025) istakao u kontekstu evolucije dokaznih standarda, digitalno doba donosi i nove mogućnosti za zaštitu prava kroz precizniju dokumentaciju i analizu. Praktične implikacije ovih nalaza su višestruke. Za investitore, razumevanje kompleksnosti pravnog okvira postaje esencijalno za adekvatnu procenu rizika i strukturiranje investicija. Uključivanje specifičnih klauzula o ratnim rizicima, osiguranje kroz multilateralne agencije poput MIGA, i di-

versifikacija portfolija predstavljaju neke od strategija za mitigaciju rizika. Za države, balansiranje između privlačenja stranih investicija i održavanja kapaciteta za reagovanje u kriznim situacijama zahteva sofisticirani pristup. Transparentnost u regulatornom okviru, jasnoća u definisanju vanrednih okolnosti i proporcionalnost u primeni mera postaju ključni elementi odgovorne politike. Reforma međunarodnog sistema zaštite investicija mora uzeti u obzir lekcije naučene iz dosadašnje prakse. Predlozi za uspostavljanje stalnog multilateralnog investicionog suda, harmonizacija standarda kroz model ugovore i razvoj specijalizovanih mehanizama za rešavanje sporova vezanih za krizne situacije predstavljaju korake u pravom smeru. U kontekstu geopolitičkih previranja koje karakterišu savremeno doba, pitanje zaštite stranih investicija tokom oružanih sukoba će verovatno dobijati na značaju. Kako su Knežević i Martinović (2024) naglasili, razvoj međunarodnog prava je kontinuiran proces koji odražava promene u međunarodnim odnosima. Sposobnost pravnog sistema da se prilagodi novim izazovima će biti ključna za održavanje delikatne ravnoteže između suverenitet država i zaštite investicija. Rad ukazuje na potrebu za interdisciplinarnim pristupom u razumevanju i rešavanju izazova zaštite stranih investicija tokom oružanih sukoba. Pravna analiza mora biti dopunjena razumevanjem političkih, ekonomskih i tehnoloških faktora koji oblikuju savremene sukobe. Samo kroz takav holistički pristup možemo razviti pravni okvir koji je istovremeno robustan i fleksibilan, sposoban da pruži adekvatnu zaštitu u nepredvidivim okolnostima budućih kriza.

7. LITERATURA

1. Burke-White, W. & von Staden, A. (2020). Investment protection in extraordinary times: The interpretation and application of non-precluded measures provisions in bilateral investment treaties. *Virginia Journal of International Law*, 48(2), 307-410.
2. Crawford, J. (2019). *State responsibility: The general part*. Cambridge University Press.
3. De Brabandere, E. & Gazzini, T. (2022). Blockchain technology and international investment law: Mapping the challenges. *ICSID Review*, 37(1), 142-168.
4. Dolzer, R. & Schreuer, C. (2022). *Principles of international investment law* (3rd ed.). Oxford University Press.

5. Gazzini, T. (2024). Secondary sanctions and international investment law: Between rock and hard place. *European Journal of International Law*, 35(1), 89-115.
6. Kaufmann-Kohler, G. & Potestà, M. (2023). The reform of investor-state dispute settlement: A comparative assessment. *Journal of International Economic Law*, 26(2), 234-259.
7. Knežević, S. (2015). *Rat po mjeri Pentagona: Građanski rat u Siriji i Iraku*. Narodna biblioteka „Ivo Andrić“.
8. Knežević, S. (2017). *Kako su srušili Jugoslaviju: Od 14-og kongresa SKJ do proglašenja nezavisnosti Kosova*. Udruženje građana za književnu i publicističku djelatnost „Slovo“.
9. Knežević, S. (2017). *Modifikovani fuzioni reaktor* [Modified fusion reactor]. Bosnia and Herzegovina Patent BAP173211.
10. Knežević, S. (2024). *Prauzrok: nacrt za uvod u morfologiju kosmologije, evolucije i teogonije*. Metaphysica.
11. Knežević, S. (2024). The High Representative and the Constitutional Crisis in Bosnia and Herzegovina. *Svarog*, 15(28), 139-161. <http://dx.doi.org/10.7251/SVR2428139K>
12. Knežević, S. (2025). Krivičnopravna zaštita ustavnog poredka SFRJ. *Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci*, 46(46), 103-128, DOI <https://doi.org/10.63356/gpf.2024.006>
13. Knežević, S. (2025). Dekodiranje genocidne namjere: pravna evolucija dokaznih standarda u digitalnoj eri. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, 267-286.
14. Knežević, S. (2025). *Imperijalna prenapregnutost Sjedinjenih Američkih Država i Specijalna vojna operacija u Ukrajini*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.
15. Knežević, S. (2025). Teorijski nedostaci koncepta dominantnog bojišta u kontekstu fragmentisanih ratnih zona. *Sociološki diskurs*, 14(26), 83-110.
16. Knežević, S. (2025). Analiza primjenjivosti klauzeviceve teorije trenja u modernom hibridnom ratovanju. *Defendologija*, 55, 91-128.
17. Knežević, S. & Martinović, T. (2024). Razvoj međunarodnog prava nakon Drugog svjetskog rata. *Defendologija*, 28(54), 121-140. <http://dx.doi.org/10.7251/DEF SR2454121K>

18. Miles, K. (2023). Climate change, armed conflict and international investment law: Adapting to new realities. *International and Comparative Law Quarterly*, 72(3), 567-598.
19. Moolo, R. & Jacinto, F. (2023). Cyber attacks and the standard of full protection and security: Evolution or revolution? *Arbitration International*, 39(2), 289-315.
20. Paparinskis, M. (2021). *The international minimum standard and fair and equitable treatment*. Oxford University Press.
21. Radi, Y. (2023). Indirect expropriation in times of armed conflict: Lessons from recent arbitral practice. *Journal of International Arbitration*, 40(3), 412-438.
22. Reinisch, A. (2018). Necessity in international investment arbitration: An unnecessary split of opinions in recent ICSID cases? *Journal of World Investment & Trade*, 19(2), 189-214.
23. Sabahi, B. & Duggal, K. (2021). *Compensation and restitution in investor-state arbitration: Principles and practice*. Oxford University Press.
24. Schill, S. (2020). International investment law and comparative public law: An introduction. In S. Schill (Ed.), *International investment law and comparative public law* (pp. 3-38). Oxford University Press.
25. Schreuer, C. (2019). The protection of investments in armed conflicts. In M. Bungenberg et al. (Eds.), *European yearbook of international economic law* (pp. 3-20). Springer.
26. Shaw, M. N. (2021). *International law* (9th ed.). Cambridge University Press.
27. Simović, M., Vejnović, D. & Knežević, S. (2025). Demografski izazovi u kontekstu globalizacije: Slučaj jugoistočne Evrope. *Demografske i etničke promjene u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2024. godine*, 69-97.
28. Titi, C. (2022). The Arab Spring and international investment law: Lessons from the Middle East. *ICSID Review*, 37(2), 421-449.

Rad zaprimljen: 8.6.2025.

Rad odobren: 1.8.2025.